देस्वयतः सदाद्विजः तत्र वर्तिथनधान्यकीर्तिर्भोगतिमततां वमम स्रुतेद्विनीति ॥ यथालिखितं समाप्ता ॥ महेन्द्रो मलय
स्सह्यः शुक्तिमान्नृक्षपर्वतः विंध्यश्च पारियात्रश्च सप्तैते कुलपर्वताः वेदवेलववोडाहृत्स्वेव सोरः विभेदतः षट्पर्यानमिलिस्या
तेमुनिभिस्तानकोविदैः ॐ स्वयम्भुवे नमस्कृत्य ब्रह्मणे वेदमूर्तये वेदस्थो देवताभ्यश्च मंत्रकृद्भ्यस्तथैव च आर्षं छन्दो दैवतं च
विनियोगं तथैव च प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वेण कात्यायनीयके आपूर्यशोधनं पुत्राः पुण्यं स्वर्गं तथैव च आप्नते सर्वमेतेन यथा
वद्विदितेनन्त अविज्ञात्वात्वलगण्वैदसृतिमन्योयाज्यपदेवच कुर्यात्कारयते यज्ञं कर्मनानेणकेवलम् छन्दसां यातयामत्वाप्नुयाी
२८ पीजायते तु सः सर्वंत्यातिंप्रमीतश्च गर्भस्थानीश्चपद्यते मंत्रे मंत्रे तु यो वेद ऋषिं छन्दांसि तस्यात दिव्यमब्दसहस्राणां मेकैकं
स्याभिनिन्दितः प्रतिनन्दति सर्वेतमजितो धनवांस्तथा निरातंको देवतायास्तस्यास्त्वद्वयमाप्नुयात् यो मंत्रो येन वै दृष्टस्तपसा
भावितात्मना स तस्यैव ऋषिः प्रोक्तो ब्रह्मा सर्वस्य वै दृहि ऋषिः सर्वस्य विद्वत्वात्कस्मादन्योपमुच्यते देवतपरतात्मानं तस्याहे
योतत्तातुभौ श्रुतिः पुनर्नवांसीर्णाः छन्दांसि क्रियते त्वदं देवताब्रह्मणोक्तेन सर्वमेतच्छ्रुतिर्गोः छन्दोविविधाष्टस्तयाअनामा
प्याप्तवाहितु हेतुस्तद्रूपतः प्रोक्तः एवं प्रोक्तं त्रयमिदं छन्दोभिश्छादितामम्यो देवतं चैयतोगताः यत्र सर्वेषु छन्दांसि तस्या
हेयानितान्विन्न अविदित्वा तयत्कुर्यात्तज्जप्यस्वरं तथा जपतेनश्चापतन्तिवाङ्न्तपशाकृशात्त्रवन वर्णाभिलक्षणान्तेयामेयपत्र

भा,

पादि — न्वित्यदम् विद्वानेन न हि दित्वान सर्वं चैव प्रकल्पयेत् एकादशादिक्रमशो मात्रमाः प्रतिमा तथा अक्षीक्ष्योन्तु पंक्तिर्गाय 2
त्र्युष्णिक् तथैव च अनुष्टुप् बृहती पंक्तिर्विराट् त्रिष्टुप् तथैव च जगत्यतिजगती च शाक्वर्यतिशाक्वरी तथा अष्टिरत्यष्टिर्धृतिश्चातिधृ
तिस्तथा कृतिः प्रकृतिराकृतिश्चैव विकृतिः संकृतिस्तथा अतिकृतिरुत्कृतिश्च षट्विंशतिरनुक्रमात् अतिकृर्ध्वमतिछन्दो य
न्युक्तं विकल्पयेत् छन्दांसि स्वस्वबुद्ध्यामिश्रयेद्द्वयैः पदम् पादैश्चान्तर्भिरात्मीयैर्भवन्त्येतानि सर्वता एकादिविंचतष्पादे
पंक्त्यावृसर्वमेवमेवहि वनस्पतीनां तत्त्वात्प्रकृतिस्याद्व्रतदा ...... एकैकेन हीनेन तु द्वाभ्यामधिकेन च विराट्स्व

स्वराट् यथा सप्तास्वर्वेस्त उदात्तो ब्राह्मणो वासिष्ठो गायत्रः अनुदात्तः क्षत्रियो भरद्वाजस्त्रैष्टुभः स्वरितो वैश्यो गौतमो जागतः अग्निर्देवता १२

३ यै

स्यदेवताअनुदात्तस्यवाउः स्वरितस्यस्तुर्यः उदात्तास्वत्र हाप्युक्तवत्तत्प्रदर्शयतेनेनसंबंधाय षड्जश्च ऋषभश्चैव गान्धारो धैवतस्तथा

पंचमो मध्यमश्चैव निषादस्सप्तमस्वरः ७ उच्चैर्निषादगान्धारौ नीचे ऋषभधैवतौ शेषास्तु स्वरिता ज्ञेयाः षड्जमध्यमपंचमाः शु

क्लमुक्तं विजानीयान्नीचं लोहितमेव च श्यामं तु स्वरितं विद्यादिति तस्य देवता: नीचस्य वायुः स्वरितस्य विधीयते उदा

त्तात्तगर्भश्च स्वरितः प्रचयस्तथा नीचसर्वानुदात्तश्च स्वरस्तु त्रितरस्तथा प्रचयस्तालगर्भश्च स्वरन्तरस्तथैव च वाक्यस्यादि न

पाणिस्तत्रैयं चारायणीयके रागस्तत्र द्विविधास्तयोः स्वरे तु व्यंजने परे पारावतस्य वर्णाश्च विहिता दारचितकैः तस्य मात्रा त

हृदये चैकमात्रा च अर्धमात्रा नासाग्रे तु एकमात्रस्य रंगस्य परिकीर्तिता यथेन्द्रनीलप्रभयाभिभूतः शुक्लामणिर्याति हि नीलभा

वम् तथैव नासिक्यगुणेन युक्तः स्वरोपि रंगत्वमुपैति कान्तः हृदयाज्जायते रंगः कांस्येन सन्निःस्वनः लघुश्चैव द्विमात्रश्च

सर्वो रङ्गा निदर्शनम् स्वरपरे रंगमित्याहुः रयोषेमु त्वनासिकम् अनुस्वारोनुनासिकस्स्यादिति निदर्शने हकारं पंचमैर्युक्त

मन्तस्थाभिश्चापि संयुतम् उरस्यं तं विजानीयात् कंठ्यमाहुरसंयुतम् अनुस्वारे पदे पूर्वे संयुक्ते

युक्तस्थिते तदा ह्रस्वं विजानीयात् स्याणेतिनिदर्शनम् अनुस्वारोपरिष्टाच्च संदृष्टं ह्रस्वते क्वचित् सदीर्घं नापि विज्ञेया यथा लि

ति संदीर्घमिति विज्ञेयो यत्तं स्फुणोतिदर्शनम् नकारो नालम्बाश्चैव सर्वानुनासिकः गङ्गादावदरनिह्नुश्च प्रयोगं कर्तुमर्हति

वर्णहीनं तु योधीते श्रुतिस्वरविवर्जितं स्म्यक्त्वसाम निर्दग्धो वियोनिमधिगच्छति प्रहीनः स्वरवर्णाभ्यां यो वै मंत्रः प्रयुज्यते यत्नेषु य
ज्ञमानस्य देहत्यायुः प्रजां पशून् स्वतीर्थादागतं जगत्स्वाम्यातं सुप्रतिष्ठितं सुस्वरेण सुवक्त्रेण प्रयुक्तं ब्रह्म राजते यत्नवापत्रहृष्यं
२^ ते षा षसैः सहसंयुताः लोमशांस्तान् विजानीयाद्घोषावन्त्याप लोमशाः प्रथमास्त्वष्म संयुक्ता नैकपादे द्वितीयकाः स्वरूपं द्विप
देकुर्यात्तत्स्यस्ततस्वित्तु यथा उत्तमाः पूर्वं पदान्ता घोषवत्सु परेषु च कादौ तैर्व्ववधीयं तेनगयीत निदर्शनम् इत्यादिवत्सानुस
तिर्वत्सानुसारिणी वाग्रे याकभक्तस्य मयक्तस्या विदीर्णत पिपीलिका एतावि हस्वयोर्नयाप्नुनसो ह्रस्व चिंतकेः पिपीलिकाश्यामा
त्रास्यानेवत्सानुसारिणी वत्सानुसृत्योद्या ...वकवत्या मणिपादस्थाः स्थानमवर्वस्वद्यापः स्वचो माधानवाकस्याति स्वः स्था
नकस्य गोदोहमात्रं स्वानुसारेयत्र द्वौ पुर्वा वपरतः स्थितौ परसवर्णोतं विद्याद्द्वित्वं तत्र विनिर्दिशेत स्वरभक्तीः प्रवक्ष्यामि यतस्व स्त
यथाक्रमम् रहयोर्हरिणी विद्यात्करिणी रषाकारयोः लहयोस्त्वरिणी विद्याद्धंसिनी रसकारयोः यातुं हंसपदा नाम सा स्याद्देशश
षकारयोः स्वरभक्तीः प्रयुंजानस्त्रीन्दोषान्परिवर्जयेत । विस्वरं विरसं चैव व्यावृत्तं दोषमेव च वर्जयेत कर्तव्यमंगुष्ठाग्रेण ङ्गं च
नम् सांतेमुख्याकृतिः उपांत्यानेतं गलपीडनम् कर्णमेर्योरतकर्नवा प्रदेशिन्याः प्रङ्गं च नत्व गणांतयोः लक्ष्येवस्याहृष्यांतेषु
लिमोत्तमम् तलयोस्तथसंश्लेषेङ्गुलंगुष्ठयोर्विंदः प्रसारणं स्वरांतस्य नान्तस्यापि नवेनत यथा सोमकनागेन्द्रः पदास्यदं।

त्रिधाविधा एवंपदंपदाद्यन्तंदर्शनीयेप्रयत्नतः अनुदात्तादिस्तवैर्याच्चुणोदौसारणाभवेत द्वितदात्तोनयाद्येवद्वितीयेचैवतिर्दिं
शेत मोक्षग्रहणसन्धानेस्पर्शनेहप्रपतेयदि स्पर्शनेसारणांकुर्यान्नत्सूवैमोक्षणंभवत अंतोदात्तमाद्युदात्तमुदात्तमनुदात्तंनी
चस्वरितंमध्योदात्तंस्वरितेंद्विरुदात्तंनविरुदात्तंपदशाखाः अग्निःसोमःप्रवोवीर्यंहविषाह्यःवनस्पतिः इन्द्राबृहस्पतिभ्या
मित्युदाहरणान्यत्रक्रमेणगुरुर्वदन्तियानिइति इत्यस्यतान्प्रयुञ्जीतविद्यामेषनुनासिकम् सलोकप्रभृतीनांतनेनसयुजनचोदि
शेत पदानिपुनरुक्तानिसप्तनारायणीयके विहायपंचहेवाक्येशाकल्योमुनिरब्रवीत अनुदात्तात्कंपनंयत्रह्रस्वांगुलंतत्रदृष्टं
दृगम् ह्रस्वश्रुतिसमायुक्तंकंपयेनविचक्षणः अवरूढनयोदात्तादंगुलंसार्द्धमेवच कम्पंकुर्यान्नतःपश्चाद्दत्तस्तवैवति
दृति स्वरितात्कंपनंयत्रतत्रैकांगुलमूर्ध्वगम ह्रस्वश्रुतिगतंकम्पमंगुलार्द्धंनिवेशयेत उभयोःकम्पयोर्यत्रतत्रैकस्यात्तदा
चन सार्धंस्यादंगुलादेकाद्वितीयेचांगुलोर्ध्वगम यद्यप्येवंस्यादयोग्यवधानतस्याभावेकृत्वा पुनरुक्तपोरुत्तरीवयोःगद्यादेन
पुनरुक्तस्याद्ययोःग्रवयेनदस्याभावेपुनरुक्तस्य अविद्यमानत्वत्रवयःविसत्वादीनांनेष्टमेव अग्निष्टोमप्रणीतीप्रणीताभि
र्दिवित्रवसुपृथ्वीभ्रूरादीनांपदवत्लोपेवेष्टनम् ज्योतिष्टोमस्वर्पत्यादीनांपूर्वौसजिदात्पत्नीयोपस्थानीयौ ह्यवृह्यवृस्मयोःपूर्वो
सरेफौअहोगत्र स्तोहविर्धानादीनिद्विवचनान्यूक्रमवर्ज्जमशक्यान्तानि चतुर्थांवर्ज्जनवधाद्वीदिवा भूणहाविसहासह

२०

तमित्यत्रसंहितत्राग्नेव श्रुतिपदक्रमथानत्वप्रबोज्ञाग्रवांमरत्यसंहितानिवारायणीये समहेतिशाहहवाह्यावः परः समहितिव
हृचाः उत्तमेदिरवाचमरवणंपदमृतोन्तुरस्माङ्ग्त्ररस्यपत्तस्य विलान्निकंवीयाणिप्रवोचमित्युत्तरस्यधात्रवाहोकं उत्तराणीये
वमादीनिदिरवावकान्यखणितात्येवयानिदत्तिणानिछन्दोषितान्युत्तराण्युत्तरमेवमेवमाधुत्तरसंहितेनिघसाचविघसस्पृणु
गृष्णादीनांपूर्वपदसन्धिर्न्यानेषत्वणत्वो स्वस्वर्गवाचकंजात्यम् श्रेष्ठ्याममस्त्रयत्येनेतस्यलोपोनास्ति श्रुतिस्वेतत्त्वमाहि
सीदगिस्त्वामात्रयादितिस्त्वायस्तासदन आपुरत्तिविस्वतोदधदित्येवमादीनांनभिपिषाणामपिटकारोनास्ति [illegible]धावाः
पृथिवीत्यनामिपरस्यापिटकारः स्वर्णोघर्मस्वर्णज्योतिरित्यत्रसंहितायांनत्वंवारायणीयके इन्द्राणीवाविधवान्वपृ......
स्पानीन्द्राण्यपाप्यकादशीत्येतावेनुभ्रयद्गुस्वावपिपृष्टिपिष्टावेवगेधपिवनस्पतिनवह्नमित्रादयोद्वस्वातमिस्य[illegible]डिताः स
पिषत्ववत्नेति खडितम् अेषपिपदेद्वस्वात्तं मंरेत्तपृमायोदात्तमत्र इतिशिक्षापाठः॥ घत्रेतिसप्तमः नोदिता[illegible]मा
केशिनीधात्रेवच समतिपिपीतिकातापावायव्यानवत्तनयः त्रिस्वःत्रित्त[illegible]संपूर्वं म ध्येतथान्नेव सदनेमुप[illegible]स्व
नेडुनमध्यविलम्बिताः यथादित्योर्दत्सहतं निशाहित्वा[illegible] वत्साभिमुखं प्रयाति अस्यापितद्वमणवापि[illegible]वन्नावमामङ्क
निवास्तुवज्ञे सामविक्रमसम्पन्नासद्भुतामविलम्बिनीम् उच्चारयेतकल्याणीवाचमाम्नायसारिणीम सामघा[illegible]नवास्तेतश्र

त्रि

मुः प्राणः ग्रन्थेऽस्वरान्यवस्थामित्येषामेव न तल्लक्षणम् जात्योभिनिहितश्चैव क्षैप्रः प्रश्लिष्ट एव च तैरोव्यंजनसंज्ञस्तथा तिरोविराम एव
च तथाभाव्यस्तयोस्वारः पादवृत्तस्तथाष्टमः तिर्यग्याल्लवत्वा रोगमध्ये पूर्वोज़ेयरे यथापन्नुषमादाय श्वोरेति प्रेषुनगुणः
स्वस्थानं प्रतिपद्यते तद्वदुत्तगते स्वरे गुणवतः परे वीती जात्यादीनामशेषतः ह्रस्वो पुनरागच्छेद्यत्र स्वर्यं त्र परं पदम् स्वरितं च्युंग
लं विधात्स्वचये पुरस्तात्स्थिते एकांगुलं परे नीचे उदात्ते षडंगुलं गम्यते त्रिविधे स्वारे तिर्यक्च देशमाहरेत् यथकारो परिष्टात्स्वा
न्नतोप्यगतिवद्भवेत् नीतोभिनिहितस्वारः तस्मात्किंचित्लघुर्भवेत् प्रश्लिष्टो यस्तु शः किंचिल्लघुरुस्तस्माद्विधीयते क्षैप्रा
त्लघुतरो जात्यो जात्यात्लघुतरो भवेत् तिरोविरामस्तस्मात्तैरोव्यंजन उच्यते पादवृत्तस्य सर्वेषां मन्दयित्वा विशिष्यते स
यकारं सवर्णं वापि यत्र वरं स्वरितं पदम् नीचपूर्वमपूर्वं वा स जात्यः स्वर उच्यते एवे प्राप्य मदाक्षाभ्यामकारो यत्र दृश्यते
अनुदात्तोऽभिनिहितस्स हृष्टस्सेवाजमिति तउवर्णो यदुदात्तानां पद्येत एवाक्षवित् नीचे त्वपुत्त्वयेनित्यं स्विरा
त्ले प्रश्लिष्टलक्षणम् इकारे यत्र लोपस्यादिकारेण वसन्धितम् उदात्तमनुदात्तं च प्रश्लिष्टो भीत्यताविति उदात्तपूर्वं यत्किं
चिद्दृश्यते स्वरितं पदम् एष सर्ववृत्तस्वारः तैरोव्यंजन उच्यते अवग्रहात्परं यत्र स्वरितः स्यादनन्तरं तिरोविरामं तं विद्यात्कदा
न्नेयपयवग्रहः उच्चनीचौ स्वरौ यत्र नीचे यस्याप्यवग्रहः तथाभाव्यं विजानीयाद्वृत्तनिदर्शनं स्वारस्स्वरितो यत्र

त्रिवृत्तायच्चसंहिता पादवृत्तं विजानीयादेवमाहुर्मनीषिणः पादान्ते तु विरामः स्याद् दोर्लकाइति स्मृतः सर्वत्र चैव युतौ नामस्वग
न्तेन भुजंगमः द्रुतायां हैवा विकलायां मध्यमायां व तत्प्लुतायां च कलायां विलम्बितायाम शुक्लां गायत्री रूपेण त्रिगेण रूपमुक्ति
हाव पिंगलेकश्च भीरूपं ह्रस्वमात्रुष्टुभं तथा रोहितं स्वरितानां तु नीलं पांक्तं ततः पुनः सौवर्णं त्रिष्टुभो रूपं गौरं जागतमुच्यते
स्मृतो यान्यानि छन्दांसि एवं देवेषां ततः पुनः नकुलं त्वेकपदानां द्विपदां बभ्रुरेव च सारंगं शुक्लं ह्रस्वं स्वयमुच्यते पञ्चमांत्यारु
तीयावय [illegible] लवायणाषसैः सदृ पकादिको विंशतिं च हि भावेन नियोजयेत् परेस्वर विहतिः स्यादौताचायायणिय के
सर्वत्र सन्धिमति छन्दकारेत्वन्यथा खिनः तावृतो श्वं गयाव्हस्य मंत्रे प्रकृतिभावो न ख्यालणे उत्सादतो श्वंगादेगादितिवर्जम्
त्र्यववथाशाहोपरगैकारः प्रकृतिन्यान प्रकारः सहूनामादिषु परेषु प्रकृतिभावः ओजप्राणे ह्रस्वस्व श्रुतिषाः विहतिर्नभ
वति गर्भमद

छन्दोभिव्यापिता मर्यादेवतं वैयतोगताः यत्ते सर्वैस्तु छन्दांसि तस्मादेयानि तानि तु श्रुतिविहितात पक्वशो यत्तं तनयं सर्वं तथा ३॥

तेन श्रापतति वा स्वर्न शाक्रशात्रुवत् वसामि लक्षणं तेषां यज्ञपादि । तत्सिदम् विद्वानेतद्विदित्वात सर्वं चैव प्रकल्पयेत् प
कात्तरादिक्रमशो मा प्रमा प्रतिमा तथा अस्रीवयोत्तरपंक्तिर्गायत्र्युष्णिक् तथैव च अनुष्टुप् बृहती पंक्तिर्विराट् त्रिष्टुप् तथैव च
जगत्यतिजगती च शाक्वर्यतिशाक्वरी तथा अष्टिरत्यष्टिर्धृतिश्चातिधृतिस्तथाकृतिः प्रकृतिश्चाकृतिश्चैव विकृतिः संकृ धृतिश्चैव
तिस्तथा अभिकृतिश्चोत्कृतिश्च षड्विंशतिरनुक्रमात् अत ऊर्ध्वमतिच्छन्दो यज्ञेष्वेतानि कल्पयेत् छन्दांसि स्वर्ग[illegible]द्वा।
भिरुदये स्वयवैः पदम् पादैस्तु नर्भिराद्यैर्यैर्भवन्त्येतानि सर्वदा एकद्वित्रिश्चतुष्पादं पंचपादं पादमेव च वर्णतस्तानि सा।
र्वाण्युक्तानि स्पष्टतः तानि निरुदेकेन हीनेन भुरिक् स्यात् पादाधिकेन च विराड् द्वाभ्यां न हीनेन स्वराट् पादाधिकेन च विराड् द्वयो
न हीने तु [illegible] पंचकेनाथ पादेन भवेच्छन्दः सतीव सा नवाक्षराभ्यां षट्केन स्कन्ता गीसा प्रकीर्तिता वाराही सा तथैव सा तथ
ष्टकाभ्यां नवकेन च हीनाक्षरा मध्यपादे गायत्री वै त्रिपाद्यदि पिपीलकामध्या सा यवमध्याधिकेन च एतत्समाते सर्वेषां
पकैकस्य च वीप्सथ षडक्षराः स्याद्गायत्री तथैवाष्टाक्षरैस्त्रिभिः उष्णिग्गर्भा तु सा ज्ञेया षट्सप्तैकादशाक्षरैः अष्टाक्षरपादका
भ्यां तु विराण्णाम द्विपादियम् दशाक्षरैस्त्रिभिः पादैस्तथैवैकादशाक्षरैः अष्टाक्षर[illegible]भ्यां तु नवकाद्योस्तु मध्ये सा जग।
त्यापदमेव हि तत्र[illegible]सा[illegible]विराडियम् समाक्षरैस्त्रिभिः पादैः सैव पादैर्निवृद्भवेत् षट्कं द्वयस्य मध्ये

स्याद्वेदत्रिरच्चत्मा वर्धमाना ततस्तेषां षट्सप्ताष्टाक्षरैस्त्रिभिः। एतैरेव विपर्यस्तैः प्रतिष्ठा सा प्रकीर्तिता उष्णिक्स्यात्ततस्तेषाय
वृत्तस्यापि केनवा चेद्द्वादशाक्षराः आदिमध्यावसानेषु भवेदष्टाकयोर्यदि पुरःककुप्परास्वौ उष्णिगेव प्रकीर्तिता उष्णिग्गर्भा तु सा
तेषां पंचकेनाष्टकैस्त्रिभिः एकादशाद्वादशाकौ वनकैश्चैव पञ्चकः उष्णिगेव त्रिभिः पादैः ककुद्ग्रामसिता तु सा तन्नामा तत्समाते
याह्येव चैकादशाक्षरौ षडक्षरस्तृतीयः स्यादेवमुष्णिगुदाहृता अष्टाक्षरा त्वनुष्टुप्स्यादेकत्रिष्टाक्षरो यदि द्वादशाक्षरयोस्तस्मादा
दौ मध्ये तथा ततः पुरःककुप्परा पूर्वां तेषामनुष्टुभो वत द्वौ च द्वादशकौ स्यातां मष्टकश्चैकतिस्तु सा अनुष्टुबेव गायत्र्यादि
चय्रान्तष्टुबसन्तः अनुष्टुम्महाबोवाकविस्मयादः सुप्रकीर्तितः नवाक्षरा स्याद्बृहती नष्टकानां भवेद्यदि पुरःपथ्योपरिष्टास्यात
र्वैवद्ध्यक्षराक्षरः पुरस्तान्न्यङ्कुसारिण्युपरिष्टाद्बृहत्पूर्विका संताविकल्पितावैश्चित्यन्योग्रीवीव मध्यमा ततःपूर्वी तत्साते
याश्चिभिर्वै द्वादशाक्षरैः अष्टकौ दशकौ चैव विस्तारया ततस्सास्मृता अष्टकावेव चत्वारो जगतिर्वमहाधिका अथोष्टकाद्वादश
कैर्महासतस्त्वपूर्विका नवकश्चाष्टकश्चैकादशकाश्चाष्टकस्तया बृहती विषमपदा प्रोक्ता सा वेदवादिभिः बृहतीमाताव
हत्या प्रगाथा नस्मृतः ककुप्सतोबृहत्योत प्रगाथाः काकुभाः स्मृताः बृहतीगतोबृहत्यो महाबृहत्युभे यदि पंक्तिदशाक्षरा
तेषां पंचपंचाक्षराश्चापि दशाक्षरैस्त्रिभिस्तु विराट्कुप्यानयेवच स्यातां द्वादशकौ यत्र पादयोरष्टवर्णयोः युग्मतो युग्मतो वा

एवमादौ मध्ये नयान्तः सतोबृहत्प्रस्तारः प्रस्तारश्च तथैव च विष्टारस्तारपंक्तीसापंक्तिर्ज्ञेया नव षड्विधा चत्वारः पंचका वा द्वौ वा पं-
क्तिः सर्वा ततस्ततः सा चतुष्केनाय षट्केन त्रिभिः पंचाक्षरैस्तथा अक्षरापंक्तिस्तु सा ज्ञेया पंच पंचाक्षरास्तथा चत्वारः पंचकाः षट्-
कं महापंक्तिस्तथैव सा अष्टकाः सप्तकाः षट्कौ दशकौ नवकस्तथा दशपंक्तिर्महापंक्तिच्छन्दो विद्भिरुदाहृता पंक्त्यां पंक्तिस्त-
स्यात्तेया पंचैवाष्टाक्षरा यदि षट्भिरष्टाक्षरैर्ज्ञेया पंक्तिर्विष्टारपूर्विका विराट्स्थानदशकाश्चाष्टकौ पंचकास्त्रयः अष्टाक्ष-
रास्तु चत्वारः पश्चाद्द्विद्वादशाक्षरः त्रिष्टुभेव तु सा ज्ञेया शुद्धा वैकादशाक्षरा दशकौ द्वादशकौ चैवोच्यते साभिसारिणी नव-
कौ दशकौ स्वश्च विराट्स्थानानि यान्यता अष्टाक्षरास्त्रयः पश्चाद्द्वादशाक्षरयोर्यदि जगत्येव तु सा ज्ञेया शुद्धा सा द्वादशाक्षरा
जगत्यास्त्रिष्टुभश्चादौ मध्ये वान्ते ष्टकौ यदि ज्योतिष्मत्यास्ततो विद्यात् स्तादीपूर्विका चतस्रस्तान्ये वै सर्वाण्येतान्यतानि वेद
हि चतस्रादसहस्राण्यत्यतिछन्दस्ततः परम् गायत्र्याद्यानि सर्वैव कृत्स्नानि स्युः प्रजापते चत्वार्येव सहस्राणि क्रमात्तत्राणां पदम्
यजुषामेकसहस्राणि षट्स्युः प्रभृतिभिः क्रमात् हीनं भाषिक वर्णानि सैकानि दशपंचवै एकादिकानेकविवर्धितानि दैव्यानि
समैव यथा क्रमेण तथैव सत्वा यजुषां क्रमेण हानि विद्यादसुराणां तथैव प्राजक्रमेण सहस्राणि चतुर्भिरेव साम्नां द्वाभ्यां ह्र-
स्वानि विद्यात् अष्टादशाद्यानि स्ववां क्रमेण त्रिभिस्त्रिभिः सहस्राणि तथैव विद्यात् चतुर्विंशत्याद्यानि चतुर्भिरार्षं तथाद्यानि षट्त्रिंशा

॒ापिषट्टभिः अग्निःसोमस्सविताबृहस्पतिर्मित्रावरुणाविन्द्रोविश्वेदेवाः स्मृतानांदेवतमादित्याः पुंसांवरुणविराट्स्वेकपदांवाति।
त्पस्य वायुर्विच्छन्दवायुर्वैच्छन्दसोत्वेथानाशुक्लंसांगंकंकृष्णंरोहितम् नीलंस्वर्णंगौचमस्मृतानांवर्णाःस्युः द्रुतसयोवभ्रुनकुलाःविरा।
ट्स्वेकपदाःशावत्वम्बानिच्छन्दसामेतत्प्रजापतेरार्षम् देवच्छन्दाम्नसभीतौयस्त्वेतुर्मैत्स्यदेवानांनामच्छन्दोविहतिस्तृतीया ॥ ॥
मन्त्रस्वरूपंमनसादर्थेनेत्रायनेतेविधिवद्यथोक्ताः यथोपदिष्टानिपिवन्नपगन्तृकीस्त्रवालणचाप्यर्थवादान् पापापसिद्धिं
पदवाक्यसारक्रमेणावदन्तिहिविधायथोक्ताः इयंसंस्कारकाल्वकेविहङ्गयोदेवतस्वामिआदन्यकाः विलमंनसेरत्यानिर्मव्रेति
वप्रयाक्रममीदृशावेदितव्याः तेनत्रिविधाः परोक्षेणकृताः प्रत्यक्षेणतथाध्यात्मिकाश्चाल्याः आख्यातस्यप्रथमपुरुषेणस्त प
वीभिर्नामविशक्तिभिर्युक्ताः सर्वश्चात्मादृष्टोविश्वायसूर्यंयतनेसूर्येणपयस्सूर्यायोवसूर्यांश्चरश्मेयस्सूर्यस्याप्रियसूर्यंइति
परोक्षकृतः मध्यमपुरुषयुक्ताः त्वमितिसर्वनाम्नाप्रत्यक्षकृतावद्याः यथात्वमग्नेऽश्वजयस्त्वेवमन्नमपुरुषेणाध्यात्मिकाः
अहमित्येतेनसर्वनाम्नायथाअहमपत्नाह्नरापितृवमायाः वर्त्तविंधास्त पर्यायात्प्रवादाग्रेयज्ञवाक्यसमाप्तिश्चर्यंच्वतिवेद्याः
गात्तमीति पर्यायाञ्चिदस्तीलिप्रवादाग्रेयन्नेवाक्यसमाप्तिः स्वच्छन्दाच्छन्दश्छन्दोहिविधेकदिंत्रिवतप्यांवाषट्पापाः ह्यवसाना
स्यवसार्वस्समंनास्मच्छन्दांविषमादशाविच्छन्दाः ताप्रसिद्धाः पञ्चविधाः सोम्यामृत्काच्छन्दस्तौतारनांक्नास्वस्यवदानेति बोराजो २८
ग्रा

रतरौश्च सौम्यानि आपादीत्यायाश्च स्वत्रतर्दैर्गाश्चात स्त्र नवदाषीति योराद्योरतमत्ल कीमीत्याद्यार्थभिवारिकायव पर्कषीतिले
षामिमेभिधेयाश्रयिवस्वाधियतश्चाधिदैवतमप्पात्मस्तिराशीश्च षापयोश्चभिशापोभिचारश्चविधिः शांतिः आविष्यास्ता।
निर्वचनं विभागः प्रश्नोत्तराख्याख्यानं प्रेमाक्रोशोपालंभारोहणं श्लाघ्यापरप्रशंसातिलाप्रशंसे परिवादेनाप्रकर्षणमाशुद्धिर्विकल्प
संकल्पौ संख्यानुबन्धः कर्माख्यानं याञ्चा संवादः प्रसवस्तम्भश्च यत्र परिवारोव्रीडः आमन्त्रणं च संशयप्रलापः प्रवह्निकश्च।
नियोगः नियोगानुपथावर्णं च लक्षणस्पृहा संतापो विलापः प्रतिषेधोपदेशात्मश्लाघा नमस्कारस्तवः प्रमोदो विस्मयो विस्तर
नमभिष्टवः संचिद्रूपप्रेषश्च प्रत्याख्यानं स्वकर्मकथनं प्रतिरोधश्च अपह्नवश्चाह्वानं संभ्रमश्चाचार्योपसम्बद्धिश्चालंकारश्चमे
उपमार्थपकं दीपकं चैव यमकं च समर्थो दशामे लिंगत्रयं च त्रिविधश्च कालः पदं च त्रिविधं चैव मीकाषीति लक्षणात्रिंशादेश्या
निर्वृत्तं सूक्तं यत्राधिकरणं योगः पदार्थश्च हेत्वर्थ उद्देशो निर्देशश्चोपदेशोऽपदेशः प्रदेशश्च अतिदेशोऽपवर्गो वाक्यशे।
षोऽर्थापत्तिः प्रसंगः एकान्तश्च अनेकान्तः पूर्वपक्षो निर्णयो विपर्ययोऽतिक्रान्तावेक्षणं च अनागतावेक्षणं विधानं च संशयो।
व्याख्यानमनुमतं च स्वसंज्ञा निर्वचनं दृष्टान्तश्च नियोगो विकल्पः समुच्चयोऽह्यम् आसां हाउपायोनेकको तत्तोगीतभा
षौतिकं चार्थसिद्धये गुरुलाघवमुत्पत्तिकं सर्वदर्शनागीतं गौणेन मिश्रितान्निताः भक्ता संवादः कान्तकलापोपचारश्च तन्त्रतन्त्रः

ऽव्यक्तं सर्वे यौगिकं वैद्धिकं सैतेषां षट्प्रमाणानि सिद्धये तेषां नि प्रत्यक्षमनुमानं स्मृतिं चोपमानमर्थापत्तिरुपमा चैव श्रुतिः स्मृतिः प्र 14
तिभाषं संभवश्च भावोर्थापत्तिरुपमानं चेष्टा अष्टावत्र यथा चान्येन यान्ये चत्वार्ये वेद श्रुतिचोदितानि स्मृतिः प्रत्यक्षमेतिं च स्व
धर्मं नमानेव तत्त्वयमिति श्रुतिरेषा मन्त्रस्तद्ध्यं चनर्थो ॥ श्लो २३ ॥ उक्तानि सर्वेषां तेषु पायावत्साम्ययोर्दादृशानि तेषाम् दीप्त
शालिप्रत्यत्तं च परोक्तं च लिंगमात्रं हैषं वालजलानं दक्षिणमानामेकपदे नैवव ज्रदेवताख्यातं ब्रह्मादेवानां ऋषिगणानां पूर्व
तिर्हितं यन्नामविभक्तियुक्तं स्वामित्वात् ऋषिपुत्राणां निर्यतवह्नलं नैगमसमावर्तये देवमादि मिश्राणां भूतं भव्यं भवज्ञानं पूर्वे
वाजस्येषां स्वाभिसूक्ताः ॥ अग्निर्बलसाविवीश्वाह्ततयोधियज्ञ उक्तः पुरुषसूक्ते अपि देवं हंसो वत्सस्वाध्यात्मं सती रुद्रासपर्य
जमानं पथ्यं सत्यामि दानाहुष्टव योनौ हेष्टी भ्यामिश्रापाभिचारौ विधेर्देवस्ततेनांतिसलिलो नत वेदयत्यादित्यास्मै वं यदेदो न+
निर्वचनं तयोर्विभागः सह्कामीयमिति प्रश्नोत्तरव्याख्याने इमां त्रैष इमिश्रा माक्रोशो मानावतन्दमानारौः अन्वारोहाणां पत्नीस
रोहाव पावमानीस्वाध्याय प्रशंसा नता श्रवैतस्यानिन्दा प्रशंसेन वनमस्तीति परिदेवनाकतूना दर्भी वृत्रमित्यापैवं स्तुडिदुप
दाविकल्पौ देवौ वास्तवाशीः संकल्पः संख्याइमामेयन्ते यम्मिल्पेव मनुवत्यः कर्मेन्द्रादपि वोग्र आपाद्गीवात्याह्वानं याज्ञाप्र।
जयाजनम् इत्यायासंवादस्तकयाश्चाभीय सक्तं प्रभावस्तवप्रयाजइत्यायाः सोमं राजानमिति समस्तय्यं केतद्ध एव नोतिपरी। २८

वादः श्रीउपत्निन्देदंकामयंतवाग्रमेत्वणमन्येस्तहस्तात्तः संशयः किंस्विन्नमवस्त्विव प्रलापोद्वैकोग्रयप्रवल्लिकावियोगश्र्मं
नु उत्तमेपादेनियोगइदंव्रवीत्यादिकः कदाचनोपधावने कस्यत्वंस्तहात्वाधहरेतिस्वदेवोवाविलापंनदस्यमित्यादिसंलापो।
पमुषत्तोपायमेतथाप्रतिपदोपसंदेशावादित्यकर्मे श्रान्तस्ताचाशिरोमेवीनोवानमत्तत्ददेत्येषनस्तहताहं ब्रवोनविजाना
मीत्येववेयः प्रमदोमयोरद्यामिहन्ताहंवतोवेभातिविस्मयकौकोग्रजाविसर्जनंपरिउदेवागानन्नमस्तइत्येवमभिहवस्त
संविदहंचत्वंचेति वितेयात्विन्द्राभरेत्यपप्रेषस्तथेवप्रत्याख्यानमायातेतिनतेवैवयंस्वकर्मकथतंकिंनवामस्त प्रतियाथो
गिति सत्यमपह्नवोमहो नगन्याहनसमीभद्रंभजोत्वपस्येहेवाप्रुरूपमस्त्रीवासमादोन्तमोवनतगुत्यजेवतस्येतिहीता सोमो
देवोनस्तर्यारतिसमानपर्जन्यपवउत नउत्त्वष्टाग्रालत्वणवातिणत्वत्तमसोगविपविधोपमार्थरूपेकोतवेदिदस्तणन्न।
ब्वदीयकम यमकंवहूर्थमहत्त्वपकमभ्यस्तकंचसविनतौपुंनपुंसकलिंगत्वयंनधनेभवद्गविष्यदितिवाला: यत्तेनयत
मितिधृतंभवत गानीयते श्रावाताणक्षत्रित्येवमेते नमाख्यातोनिपातोयसर्जपदंतनहिविधंकेवलसमस्तंच इत्यस्या।
हृत्तमभिधायकोयायोग्यस्तथेवाष्टाविभक्तिकार्यस्यालिंगषुभिन्नावचनेषुचैवतन्नामवेद्यनमनागपथावत प्रारम्भपर्यन्तश्रा
गतानमस्मात्वतीपतेप्राहरूपात्क्रियेवपाहर्षीतिगत श्रापिभिन्ननदात्यादाम्पोतनकालतत्त्वापिभिन्नम संभावनत्वर्थप्रज्ञा

स्तयोस्तेषोन पञ्चमर्थं प्रादयो विशिष्टम् उपसर्गाश्चादयोवै निपातास्तत्र पादोपर्द्दपूरणाश्च चतविधंतिर्वचनंनदर्शनक्रार्थंप
रिषेधे निरुक्तम् व्यंजनोपनयतस्मिंश्चम् क्रार्थवीभुक्तयंवत्र यामनियमम् व्यवहितमेकं नविच्छेपोनिरुक्तं कारणेनता
स्मादाप: व्यंजनोपनयस्तिन्द नाराहूणाति ददाति खेवंन खेवेधम् मैवंनदेतम् निवत्वादिस्तत्रिर्वरोवदृत्ति: परोक्षतामापा
घाथ प्रत्यक्षं तत्त्वावोविवृणोन्निगंतति निगमो दशाधानवगतैनैगनम् पदनाम्नावइत्याभिधेयेनसितमिनेवनेनवाख्यं स्वरात्
संस्कारेणान्वाख्या स: कऊड तीगुणनं मोहनेति विभागेन क्रमेणापरमर्धं विद्धेपणं याबान: पृथिवीत्यत्र नत्व प्रथ्यस्वरेण वायु:
पृथिमित्यनद्यवधाना वर्णागमादिवर्णविपर्यय: श्रोक्रमादिलोपात्तोजन्मरूपाधायालोपत्वन्नालोपेगतं भवेद्धे उपधाधिकारिणेति पृथि
त्वमेन तत्व चोह्यिवर्णलोपेज्योतिरादिविपर्ययेवत्सोकाद्यन्तविपर्ययेगुर्वापत्योत्र: पुरुषानदनाये त्यकस्मादेव कानगर्भमि
तिह्वयोरेकम् नामवदाख्यातेविभक्त्यमरणाविभक्तिविपर्ययोहस्त्वश्लोके: ॥ ॥ उदाहरणम् पंचमी ॥ श्री ॥ २१ ॥ समाप्त
मिति ॥ ८ ॥